

JAV LIETUVIŲ SPAUSTUVĖS (IKI 1904 M.)

DALIA GARGASAITE

Siame straipsnyje trumpai apžvelgiama 1874—1904 m. JAV spaustuvų, leidusių lietuviškas knygas, veikla. Per 30 metų išaugo nemaža lietuviškų leidyklų ir spaustuvų, iš kurių „Vienybė lietuvininkų“, „Lietuva“, „Saulė“ ir V. Slekio buvo pačios produktyviausios. Šiuo laikotarpiu JAV buvo išleista apie 700 knygų, lapelių, gaidių ir vaizduojamojo meno leidinių (albumų, paveikslų). Beje, čia atskirais vienetais laikoma „Dirva“, jei joje išspausdinta vienas arba du veikalai, ir „Dirvos“ atspaudai.

Apie kai kurias spaustuvės ir jų veiklą reikiamų žinių galima rasti to meto periodinėje spaudoje, JAV lietuvių istorijai skirtose knygose, žinyuose, enciklopedijose ir pan. Tačiau išmėtyta medžiaga sunku naudotis. Taigi šiame straipsnyje stengiamasi apžvelgti ir stambesnes, ir smulkesnes spaustuvės, nurodyti jų veikimo metus, išleistus leidinius. Medžiaga dėstoma leidyklų ir spaustuvų įsikūrimo chronologine tvarka. Anų laikų rašmenys transkribuojami šių dienų rašyba. Žinių apie daugelį čia minimų knygų autorių, spaustuvininkų ir leidėjų galima rasti „Mažonoje lietuviškojoje tarybinėje enciklopedijoje“, „Lietuviškojoje tarybinėje enciklopedijoje“ ir kitur, todėl jų biografijos nepaitekiamos.

Tyrinėjimo apžvalga. Apie JAV lietuvių spaustuvės ir spaustuvininkus yra rašyta nemaža. Knygose ir straipsniu-

se aptarta svarbiausių spaustuvų veikla ir jų leidiniai. Reikšmingiausias čia apžvelgsime.

Apie savo santykius su pirmuoju JAV spaustuvininku M. Tvarausku, apie bendrą darbą, leidžiant laikraštį „Unija“ (1884—1885), apie nesantaiką ir atsiskyrimą dėl pažiūrų skirtumo plačiai rašo J. Šliūpas „Atsišaukime į lietuvininkus viso svieto...“ (Niujorkas, 1885). Praėjus daug laiko ir atvėsus aistroms, J. Šliūpas atsiminimuose objektyviau nušviečia „Unijos“ leidimą, M. Tvarausko ir savo leidybinę veiklą¹.

Didelį straipsnį pirmųjų JAV lietuviškų spaudinių, M. Tvarausko leidinių analizei yra paskyręs J. Šliūpas „Laisvojoje mintyje“². Emigrantų spaudos tyrinėtojams straipsnis ypač svarbus, nes čia smulkiai referuojamas pirmojo laikraščio „Gazieta lietuviška“, kurio pirmasis numeris pasirodė 1879 m. rugpjūčio 16 d., turinys. Laikraščio Lietuvos bibliotekos neturi, todėl minėtas straipsnis yra vienintelis šaltinis, iš kurio galima apie jį plačiau sužinoti. J. Šliūpas čia rašo ir apie M. Tvarausko knygeles: „Morfeušas, išguldytojas sapnų“, „Istorija Ali-Babos ir keturiasdešimčio razbaininkų“ ir kt. Jo nuomone, arabų pasakos įdomios, bet vertimo kalba esanti be galo prasta ir negyva. Vis dėlto J. Šliūpas per daug nuvertino M. Tvarausko įnašą į lietuvių spaudos istoriją. Galbūt dėl to jį visuomenė per

¹ Šliūpas J. Rinkiniai raštai. — V., 1977, p. 316—340.

² Šliūpas J. Pirmutiniai lietuviški spaudiniai Amerikoje. — Laisvoji mintis (Skran-tonas), 1910, Nr. 1, p. 16—19; Nr. 2, p. 41—44, Nr. 3, p. 64—67, Nr. 4, p. 87—91.

anksti užmiršo, o jo biografijos ir veiklos srityje ir dabar tebėra nežinomų dalykų.

Apie pirmąjį JAV lietuvių spaustuvininką ir leidėją, jį išleistus laikraščius bei knygas plačiai rašė ir tinkamai juos įvertino B. Raguotis, kai buvo švenčiamas 100 metų jubiliejus nuo pirmosios lietuviškos knygos „Tlumočius, arba Slovnikas angielckaj lietuviškas ir lietuviškai angielckas“ JAV pasirodymo. Panaudodamas gausybę literatūros, vartydamas to meto periodiką, autorius surinko daug svarbios medžiagos M. Tvarausko biografijai ir leidybos darbo istorijai, sužinojo jo gimimo ir mirties datas³.

Pirmą platesnį straipsnį apie „Saulės“ laikraščio spaustuvę Mahanoj Sityje (Pensilvanija), švenčiant spaustuvės 15-meį, parašė jos savininkas D. T. Bačkauskas⁴. Jis rašo, kad spaustuvė buvo įkurta 1888 m. tamsiame ir ankštame rūsyje. Pirmasis „Saulės“ numeris pasirodė 1888 m. liepos 27 d. Ilgainiui spaustuvininkas nugalėjo finansinius sunkumus, ir 1896 m. spaustuvė buvo perkelta į naują jai skirtą namą, o laikraštis ėmė eiti du kartus per savaitę. D. T. Bačkauskas leido savaitraštį „Linksma valanda“ ir daug įvairių knygų. Iš pradžių knygos ir laikraščiai buvo renkami rankiniu būdu. Garu varomos mašinos palengvino rinkėjų merginų darbą.

„Saulės“ 25-erių metų leidimo sukak-

tį paminėjo D. T. Bačkausko sūnus Pranciškus. Straipsnyje jis pažymi, kad „Saulė“ rašo senovine rašyba ir kad ji „nuo pat pradžių tarnavo, kaip ir dabar tarnauja, prasičokėlių luomai“⁵. Autorius iškelia savo tėvo nuopelnus, kuris dirbo lietuviškos emigrantų spaudos bare 27 metus, iš pradžių redaguodamas „Vienybės lietuvininkų“, vėliau „Saulę“ ir leisdamas knygas. Kalbamuojiu metu spaustuvės savininkai buvo D. T. Bačkausko našlė ir jos sūnūs Vladislovas ir Viktoras. Redaktoriaus pareigas po tėvo mirties, nuo 1909 m., perėmė vyriausias sūnus Pranciškus.

„Vienybės lietuvininkų“ 25-erių metų jubiliejaus proga buvo išleistas specialus leidinys⁶. Čia išspausdinti daugelio žmonių (leidėjų, redaktorių, bendradarbių) straipsniai ir atsiminimai, pasakojantys apie finansinius ir kitokius sunkumus, kurie iš pradžių buvo ištikę leidėją J. Paukštį, ir tolesnį spaustuvės sustiprėjimą, tvarkant ją J. J. Paukščiui ir bendrovei. Ilgainiui leidėjai sustiprėjo, ir ši spaustuvė davė gausiausių knygų produkciją, lyginant su kitomis.

Spaudos darbuotoja J. Pranaitytė straipsnyje „Amerikos lietuvių leidėjai“ nurodo, kad iki spaudos panaikinimo buvo šie žymesni asmenys JAV lietuvių spaudos istorijoje: J. Paukštys, A. Olšauskas, J. Adomaitis-Sernas, A. Burba, A. Milukas ir kt.⁷ Dėl medžiagos stokos autorė trumpai apžvelgia J. Paukščio,

³ Raguotis B. Apie pirmąją Amerikos lietuvių knygą, jos autorių ir leidėją. — Bibliotekų darbas, 1975, Nr. 1, p. 32—35, Nr. 2, p. 20—23; [Raguotis B.] Aukštaitis A. Mykolas Tvarauskas ir jo žodynas. — Pergalė, 1975, Nr. 3, p. 187—189; Raguotis B. Kai kas naujo M. Tvarausko biografijai. — Pergalė, 1979, Nr. 9, p. 184—188; Keli papildymai M. Tvarausko biografijai. — Gimtasis kraštas, 1980, lapkričio 13.

⁴ [Bačkauskas D. T.] Aprašymas apie drukarnę „Saulės“ ir „Linksma valanda“... — Kn.: Kalendorius ant 1904. Mahanoj Sitis, [1903], p. 34—36.

⁵ Bačkauskas F. V. S. 25 metai „Saulės“ gyvenimo sukaktuvės. — Kn.: Laikraščio „Saulės“ kalendorius ant meto 1913. Mahanoj Sitis, [1912], p. 28.

⁶ „Vienybės lietuvininkų“ 25 metų sukaktuvių jubiliejus. (1886—1911). — Bruklinas, 1911. — 218 p.

⁷ Pranaitytė J. Amerikos lietuvių leidėjai. — Kn.: „Aušros“ 40 m. sukaktuvėse. 1883—1923. Filadelfija, 1923, p. 223—249.

arba „Vienybės lietuvininkų“, taip pat J. Tananevičiaus, arba „Kataliko“, spaustuvų veiklą.

Remdamasi patikima iš leidėjo gauta medžiaga, J. Pranaitytė plačiai nušviečia „Lietuvos“, arba A. Olšausko, spaustuvės istoriją. Ji nurodo, kad A. Olšausko spaudai skirtos išlaidos siekė iki 15.000 dolerių. Jis išleido 52 knygas po 4.000 egzempliorių. Keletas knygų išleista nuo 6.000 iki 12.000 egzempliorių tiražu.

J. Pranaitytė plačiai rašo apie leidybinę A. Miluko veiklą, nes, būdama jo bendradarbe „Žvaigždės“ laikraščio redakcijoje, geriausiai apie tai žinojo. A. Milukas ne tik pats leido savo ir kitų parašytas knygas, bet drauge su kitais suorganizavo „Vyskupo M. Valančiaus draugiją“, „L. Ivinskio europiškai amerikiską draugiją“, „Rašlivišką draugiją“, kurios išleido po keletą knygų.

J. Pranaitytė išleido knygą „Kun. A. Miluko darbuotė“ (1890—1930. Filadelfija, 1931). Ji čia rašo apie A. Miluko veiklą kultūros ir spaudos bare, jo darbų prie „Garso Amerikos lietuvių“, apie „Lietuvišką knygyną“, apie jo rūpesčių išleistas knygas, apie jo sumanytą mokslo žurnalą „Dirva“ ir t. t. A. Miluko, kaip leidėjo, veikla ypač atgijo, kada jis 1903 m. pabaigoje nupirko „Žvaigždės“ laikraštį su spaustuve. Turėdamas gerą bazę, jis išleido daug savo ir kitų parengtų knygų. Autorė priekaištuoja visuomenei, kad ji nepakankamai padėjo spaudos entuziastams platinti knygas, todėl A. Milukas turėjo daug nuostolių.

A. Miluko visuomeninę, kultūrinę ir leidybinę veiklą plačiai nušvietė V. Mingėla monografijoje „Kun. Antanas Milukas“ (Detroitas, 1962. — 384 p.). Knygoje plačiai rašoma apie jį, kaip

redaktorių, knygų leidėją, detaliai apdarti jo darbai „Garso Amerikos lietuvių“, „Žvaigždės“ redakcijose ir leidyklose. Knygos autorius, surinkęs nemažą dokumentų, atsiminimų, plačiai ir visapusiškai nušvietė A. Miluko veiklą. Vis dėlto autorius nesugebėjo objektyviai įvertinti jos reikšmės — jis pervertino jo katalikiškos veiklos reikšmę lietuvių visuomenei.

Iš A. Miluko knygų, kuriose rašoma ir apie leidėjus bei spaustuvinius, svarbiausia — tai „Spaudos laisvės ir Amer. lietu. organizuotės sukaktuvės“ (2-asis leid., Filadelfija, 1929). Čia autorius rašo apie daugelį emigrantų spaustuvų, apie leidėjus, jų leidinius ir t. t. Chronologiškai išdėstyta medžiaga leidžia susipažinti ne tik su visuomeninio ir kultūrinio emigrantų gyvenimo kronika, bet ir su lietuviškos spaudos ir spaustuvų raida.

A. Olšausko, arba „Lietuvos“, spaustuvės veikla apžvelgta knygoje „Antanas Olšauskas ir „Lietuva“ (Sodus, Mičigano valstija, 1934. — 55 p.). P. Jurgėla aprašė pirmojo Čikagos laikraščio „Lietuva“ ir jo spaustuvės atsiradimo bei veiklos istoriją, suskaičiavo A. Olšausko išleistus leidinius — iš viso jų 134, išskėlė jo nuopelnus spaudos istorijoje⁸. Atsiminimuose leidėjo amžininkai visapusiškai nušvietė jo kultūrinę ir visuomeninę veiklą. Atskirame straipsnyje P. Jurgėla išskėlė „Lietuvos“ reikšmę emigrantų gyvenime, nurodė jos leidėjus ir redaktorius, ypač pabrėždamas J. Adomaičio-Serno darbus, kuriais jis nusipelnė „gausingo mokslinių knygų vertėjo bei lietuvinintojo ir uolios ilgamečio „Lietuvos“ redaktoriaus vardą“⁹. Ypač svarbus tyrinėtojas „Lietuvos“ spaustuvės leidinių sąrašas knygoje gale.

⁸ Jurgėla (Jurgelevičius) P. Antano Olšausko gyvenimo apžvalga ir nuopelnai lietuvių tautai. — Kn.: Antanas Olšauskas ir „Lietuva“. Sodus, 1934, p. 7—21.

⁹ Jurgėla P. „Lietuva“ — didis tautos švyturys. — Ten pat, p. 37.

Plačiai ir išsamiai apie to laiko knygų produkciją, apie veikusias spaustuves, apie spaustuvininkų ir leidėjų veiklą yra rašęs V. Sirvydas darbe „Amerikos lietuvių knygos 1875—1905“¹⁰. Remdamasis V. Biržiškos bibliografija „The American Lithuanian Press from 1875 to 1910“ (1952), jis suskaičiavo iki 1904 m. išleistas knygas (jų yra 559), suskirstė jas rūšimis. Šiame straipsnyje autorius plačiai pristatė pagrindinių lietuvių spaudos darbuotojų, leidėjų bei spaustuvininkų — M. Tvarausko, A. Zeico, J. Sliūpo, J. Paukščio ir jo įpėdinių, A. Miluko, A. Olšausko, V. Sklepio, P. Saurusaičio, V. Karaliaus ir kitų — produkciją. Šis V. Sirvydo darbas yra tolesniųjų tyrinėjimų pagrindas ir vienintelis specialus šiai temai skirtas darbas.

V. Dinevičiaus spaustuvė. Lenkiškoje V. Dinevičiaus, arba laikraščio „Gazeta Polska“, spaustuvėje, įkurtoje Čikagoje 1873 m., buvo išspausdinta ir keletas lietuviškų knygų: 1) „Graži istorija apie kantrivą Helaną...“ (1880). Jos vertėjas — vienuolis A. Zeicas (1828—1914), vienas iš pirmųjų lietuviškų knygų vertėjų, o vėliau — lietuviškos periodikos bendradarbių ir vienas iš pirmojo lietuviško laikraščio „Gazeta lietuviška“ įkūrėjų; 2) „Historija septynių mokiniojų iš lenkiško ant lietuviškos kalbos per Augustiną Zeytz, zokoniką perdėta“ (1880). Bibliografijose dar yra nurodyti 1883 ir 1884 m. leidimai, išspausdinti šioje spaustuvėje, tačiau jų egzempliorių nepavyko rasti. Tai vienos iš pirmųjų lietuviškų knygų, išspausdintų JAV, ir, kol nebuvo surastas M.

Tvarausko anglų-lietuvių ir lietuvių-anglų kalbų žodyno egzempliorius, jos buvo laikomos pirmomis; 3) „Mokslas vaikagimdystės“ (1901). Egzempliorius neišlikęs.

Į V. Dinevičių dėl knygų spausdinimo buvo kreiptasi tuo metu, kada dar nebuvo lietuviškų spaustuvių, išskyrus su prtrūkiais veikusią M. Tvarausko spaustuvę. Vėliau, atsiradus J. Paukščio, arba „Vienybės lietuvininkų“, spaustuvei Plimute (1886), D. T. Bačkausko, arba „Saulės“, Mahanoj Sityje (1888) ir A. Olšausko, arba „Lietuvos“, spaustuvei Čikagoje (1892), knygas spausdinti pas V. Dinevičių nebuvo reikalo.

M. Tvarausko spaustuvė. Pirmąją lietuvišką spaustuvę įkūrė M. Tvarauskas Samokine (Pensilvanijos valstija). 1875 m. čia buvo išspausdintas paties leidėjo parengtas žodynas „Tlumocius, arba Slovnikas angielckaj lietuviškas ir lietuviškai angielckas dėl greito ir lengvo išmokimo šnekos angielckos... Sudėtas per Mykolą Tvarauską“. Tai pirmoji Amerikos lietuvių knyga¹¹. Jos pobūdį padiktavo emigranto gyvenimas, nes, nemokėdami anglų kalbos, lietuviai negalėjo bendrauti su kitataučiais, gauti geresnio darbo.

Pirmieji bibliografai S. Baltramaitis, J. Zilius ir kiti tikslių žinių apie žodyną neturėjo. Jie nurodydavo, kad žodynas nebuvo užbaigtas, vieni datavo 1874, kiti 1879 m. Apie šį žodyną rašė J. Sliūpas¹², A. Milukas¹³, R. Mizara¹⁴, bet nė vienam iš jų nebuvo tekę žodyno matyti. Tik V. Biržiškai suradus egzempliorių, paaiškėjo jo tikslus pavadinimas, išleidimo duomenys ir knygos apimtis

¹⁰ *Sirvydas V.* Amerikos lietuvių knygos 1875—1904. — Kn.: Kovos metai dėl savosios spaudos. Čikaga, 1957, p. 239—296.

¹¹ Plačiau žr. *Raguotis B.* Apie pirmąją Amerikos lietuvių knygą, jos autorių ir leidėją. — Bibliotekų darbas, 1975, Nr. 1, p. 32—33.

¹² *Sliūpas J.* Pirmutiniai lietuviški spaudiniai Amerikoje. — Laisvoji mintis, 1910, Nr. 4, p. 91.

¹³ [*Milukas A.*] Spaudos laisvės ir Amer. liet. organizuotės sukaktuvės. — 2-asis leid., Filadelfija, [1929], p. 181, 208.

¹⁴ *Mizara R.* Pirmieji Amer. lietuviai ir jų spauda. — Sviesa, 1946, Nr. 11, p. 126.

(159 p.). Apie tai rašė pats V. Biržiška¹⁵, jo straipsnį referavo A. Petrika¹⁶.

Samokine 1875 m. buvo išspausdintas dar vienas spaudinys — atsišaukimas „Mieli broliai!“, skelbiantis kad žodynas jau išleistas¹⁷.

Tačiau M. Tvarauską ištiko nelaimė — sudėgė jo spaustuvėlė, ir jis neteko pragyvenimo šaltinio. Persikėlęs į Niujorką ir įsigijęs spaustuvę, jis nemeta minties leisti lietuviškas knygas ir laikraščius. Sv. Kazimiero draugijos padedamas, jis 1879 m. rugpjūčio 16 d. išleidžia pirmojo lietuviško laikraščio Amerikoje „Lietuviška gazieta“ pirmąjį numerį. Jame rašoma, kad lietuviai Amerikoje yra nevaržomi, „užtat galime įsitaisyti ir laikraštį, kuris mus sulygintų su kitomis tautomis“¹⁸. Leidėjas primena, kad jis dar 1874 m. ragino lietuvius leisti lietuvišką laikraštį, bet mažai kas atsiliepė, nes žmonės tamsūs. „Šiandien užtai susitarę išlaikykite lietuvišką spaustuvę, kuri jums keta pasiūsti maldaknyges, raštą šv., istoriją, aprašymus žemės ir visokias pasakas“¹⁹, — rašo leidėjas. Ypač svarbu tai, jog jau tada M. Tvarauskas suprato lietuviškų knygų JAV spausdinimo reikšmę, pažymėdamas, kad jos bus siunčiamos į Lietuvą, kur tuo metu caro valdžia griežčiausiai draudė spausdinti lietuviškas knygas lotyniškomis raidėmis.

Unijinių pažiūrų leidėjui, skelbiančiam, kad „esame lietuvninkai ir lenkai, esame visi broliai vienos motinos...“, nedaug lietuvių tepiratarė. Laikraštis, neilgai ėjęs (pasirodė tik 16 numerių), 1880 m. pradžioje užgeso, negalėdamas

finansišškai išsilaikyti iš prenumeratos.

Vėliau pasirodė kitas M. Tvarausko iniciatyva leistas laikraštis „Unija“, kuris ėjo nuo 1884 m. spalio 9 d. iki 1885 m. rugpjūčio mėn. Nuo pradžios iki 1885 m. balandžio 25 d. jį redagavo J. Šliūpas, bet dėl pažiūrų skirtumo jėdu nebegalėjo bendradarbiauti, ir Šliūpas atsikyūrė, įsteigdamas naują laikraštį „Lietuviškasis balsas“.

Dar vienas M. Tvarausko bandymas leisti lietuvišką laikraštį taip pat nebuvo sėkmingas. „New Yorko gazieta lietuviška“, kurią jo iniciatyva leido „ta vorščystė akcionieriška“, susidedanti iš A. Zaleskio (prezidento), J. Paplausko (viceprezidento), A. Ražučio (kasininko), V. Sakalausko (finansų sekretoriaus) ir J. Sakalausko (protokolų sekretoriaus), ėjo palyginti neilgai — nuo 1891 m. spalio 31 d. iki 1892 m. gegužės 7 d. Tuo metu jau buvo daugiau lietuviškų spaustuvių, ir laikštis neišlaikė konkurencijos.

Be minėto žodyno ir atsišaukimo „Mieli broliai!“, M. Tvarauskas išleido šiuos leidinius: 1) „Praractvos Michaldos karalienės iš Sabbos“ (1880). Knyga be antraštinio lapo, viršelyje nenurodyti išleidimo metai, tiražas nėra tikrai žinomas — 500 ar 1.000 egzempliorių; 2) Tos pačios knygos leidimas pasirodęs 1883 m. Egzempliorius neišlikęs. 3) Tos pačios knygos leidimas, išėjęs 1888 m. Knygoje pažymėti išleidimo metai ir nurodyta, kad tai antrasis, peržiūrėtas bei pataisytas leidimas ir kad „iš lenkiškos ant lietuviškos kalbos perdėjo Mykolas Tvarauskas“; 4) „Istorija Ali-Babos ir keturiasdešimčio raz-

¹⁵ *Biržiška V.* Lietuvių bibliografija. D. 3. — K., 1929, įrašas 2177 ir papild. 1, įrašas 1961 b; Pirmoji Amerikos lietuvių knyga. — Zingsniai, 1947, Nr. 11, p. 12–13.

¹⁶ *Petrika A.* Pirmoji Amerikos lietuvių knyga. — Sviesa, 1948, Nr. 1, p. 36.

¹⁷ Plačiau žr. *Raguotis B.* Apie Mykolą Tvarauską. — Gimtasis kraštas, 1975, balandžio 3, p. 4–5.

¹⁸ *Šliūpas J.* Pirmutiniai lietuviški spaudiniai Amerikoje. — Laisvoji mintis, 1910, Nr. 1, p. 16.

¹⁹ Ten pat, p. 16.

bainikų“, arabų pasaka, M. Tvarausko išversta iš lenkų kalbos. Išleista 1883 m. Tiražas 500 egzempliorių; 5) „Morfeušas, išguldytojas sapnų...“. Knyga M. Tvarausko išversta iš lenkų kalbos ir išleista 1883 m. Egzempliorius neišlikęs, bet jos turinį smulkiai atpasakojo J. Sliūpas, apgailestaudamas, kad leidėjas tokiems niekams „tiek laiko ir pinigų sugaišino“²⁰; 6) Populiarius katalikiškos pakraipos autorias F. Gondoko knyga „Pakalnė Juozapato, arba Sūdas paskutinis“. Ją išvertė M. Tvarauskas, išleido 1884 m. Egzempliorius neišlikęs; 7) J. Sliūpo parašytas 2 puslapių „Pakvietimo raštas“, kuriame išdėstyti būsimo laikraščio „Unija“ tikslai ir uždaviniai. Išspausdintas 1884 m. spalio mėn.; 8) Iki šiol tyrinėtojams nežinoma ir j bibliografijas neįtraukta „Konstitucija lietuviškos draugystės broliškos pašalpos vardan Švento Jurgio, patrono Lietuvos, uždėtos 12 dieną morčiaus 1893 Brooklyno N. Y.“. Čia nurodyta M. Tvarausko spaustuvė, bet nepažymėti išleidimo metai. Jo spaustuvė veikė iki 1910 m., todėl apytikriai galime spėti jos išleidimo metus. Vienintelis šios knygelės egzempliorius saugomas Lietuvos TSR knygų rūmuose; 9) Sv. Juozapo draugijos Bruklina „Knygutė mokesčių“ taip pat išspausdinta M. Tvarausko spaustuvėje. Apie tai sužinota iš C. Grincevičiaus straipsnio, kuriame jis rašo, kad ši draugija buvo įsteigta 1886 m. ir 1916 m. dar gyvavo²¹. Egzempliorius saugomas Čikagoje, Lituanistikos muziejuje. Taigi knygelė galėjo pasirodyti tarp 1886 ir 1910 m.; 10) M. Tvarauskas pradėjo, bet nebaigė spausdinti romano „Siberija, arba kančios nekaltųjų“. 1896—1897 m. periodinio leidinio pavidalu pasirodė septyni numeriai, bet dėl prenumeratorių stokos leidimas sustojo.

Taigi M. Tvarauskas išleido 12 spaudinių. Tiesa, M. Tvarausko leidiniai buvo populiari to meto pasiskaitymui skirta lektūra, dažniausiai išversta negryna lietuvių kalba, tačiau jo atkaklios pastangos leisti lietuviškas knygas ir laikraščius, šviesti Amerikos ir Lietuvos lietuvius ir dabar nusipelno dėmesio ir tinkamo įvertinimo.

„Lietuviškasis balsas“ ėjo ir spaustuvė veikė nuo 1885 m. liepos 2 d. iki 1889 m. vasario 5 d. Iki 1887 m. Nr. 19 (be datos) jis buvo spausdinamas Niujorke, nuo 1887 m. Nr. 20 — Senandore (Pensilvanijos valstija), kur redaktorius J. Sliūpas persikėlė gyventi. Laikraštį leido Lietuvos mylėtojų draugija. „Lietuviškajame balse“ buvo kovojama su lietuvių lenkinimu per bažnyčias, draugijas, raginama kurti atskiras organizacijas. Laikraštis kėlė socialinius klausimus, aiškiai laikėsi anticarinųjų ir antiklerikalinių pozicijų, buvo vienas iš pažangiausių to meto laikraščių. Atsakymą lenkų laikraščiams, polemizuojantiems su „Lietuviškuoju balsu“, J. Sliūpas davė knygelėje „Litvini i Polacy“ (1887)²². Šioje spaustuvėje išspausdintos 9 lietuviškos knygos, tarp jų J. Sliūpo „Keli žodžiai apie (vaikų) auginimą“ (1886), „Išganymas vargdenio“ (1886). Iš literatūros kūrinių paminėtina K. Gutskovo tragedija „Patkulis“ (1887), iš istorijos darbų — K. Skirmunt „Istorija Lietuvos“ (1887), kurią vertė P. Vileišis, redagavo J. Sliūpas; išspausdinta dar keletas draugijų įstatų ir rašytojo A. Tatarės „Pamokslų išminties ir teisybės“ antrasis leidimas (1887).

„Vienybės lietuvininkų“ spaustuvė 1886 m. įsteigė J. Paukštys ir A. Pajaujis Plimute (Pensilvanijos valstija). Nuo 1907 m. iki 1920 m. savitraštis

²⁰ Ten pat, Nr. 4, p. 89—90.

²¹ Grincevičius Č. Amerikos lietuvių organizacijos. Savišalpos draugijos ir jų konstitucijos. — Tautos praeitis (Kigaga), 1960, t. 1, kn. 2, p. 254.

²² Sliūpas J. Rinktiniai raštai. — V., 1977, p. 171—174.

tokiu pavadinimu ėjo Niujorke (Brukline). Nuo 1920 m. — „Vienybės“ pavadinimu. Pirmasis „Vienybės lietuvininkų“ numeris pasirodė 1886 m. vasario 10 d. Vedamajame buvo nusakyti laikraščio tikslai — skleisti skaitytųjų tarpie vienybę, santaiką, artimo meilę ir tikrą katalikišką gyvenimą. Pažymėta, kad laikraštis neketins kovoti su lenkiškais laikraščiais, nes lietuviai ir lenkai esą vienos tėvynės vaikai, o dergti savo lizdą nedera. Vėliau priklausomai nuo redaktorių laikraščio kryptis keitėsi²³.

„Vienybės lietuvininkų“ spaustuvė ilgainiui sustiprėjo ir išaugo į svarbų knygų leidybos ir prekybos centrą. Iš viso šiuo laikotarpiu buvo išspausdinta daugiau kaip 150 knygų ir lapelių. Tai produktiviausia JAV lietuvių spaustuvė.

Pirmieji lietuviški šios spaustuvės spaudiniai pasirodė 1886 m. kovo mėnesio pabaigoje. Tai buvo Senandoro lietuvių šv. Jurgio savišalpos draugijos įstatai ir patentai nevartojančioms stipriųjų gėrimų („Patentai dėl tų, ką neužvoja macnių gėrimų“). Egzemplioriai nesurasti, apie juos žinome iš skelbimų. Beje, iki šiol šie spausdinėliai į bibliografijas nebuvo įtraukti.

Trečioji šioje spaustuvėje pasirodžiusi knygelė — tai šv. Kazimiero lenkų lietuvių savišalpos draugijos Plimute įstatai. Tekstas išspausdintas lenkų ir lietuvių kalbomis. Egzempliorius saugomas Litanistikos muziejuje Čikagoje²⁴.

Paminėtini Plimuto valstijos angliakasių ir darbininkų susivienijimo įstatai „Konstitucija ir prova draugystės susivienytų mainierių ir darbininkų...“ (1886). Sprendžiant iš egzempliorių nevienodumo, jų buvo išspausdinta 3 lei-

dimai. Pažymėtinas ir didelis tiems laikams tiražas — apie 15.000 egzempliorių.

Pirmoji didesnės apimties knyga — tai J. Paukščio parengtas anglų kalbos vadovėlis „Spasabas greito išsimokiniamo angliškios kalbos“ (1886), išspausdintas 5000 egzempliorių tiražu. Žinoma, kad spausdinimo kaštai (be įrišimo) kainavo daugiau kaip 1000 dolerių. Tokio vadovėlio parengimas buvo svarbiausias reikalas.

Spaustuvė spausdino knygas, draugijų įstatus, skelbimus, kvietimus ir pan. įvairiomis kalbomis. 1886 m. birželio 2 d. numeryje (Nr. 17) skelbiama, kad spaustuvėje įrengta knygų rišykla. Leidėjams iš spaudos darbo buvo sunku verstis, todėl finansiškai jiems labai padėjo pajamos, gautos iš laikomos parduotuvės.

Nuo 1886 m. balandžio 14 d. (Nr. 10) spaustuvė perėjo į J. Paukščio rankas ir priklausė jam iki 1897 m. gruodžio 1 d. Po to ji tapo jo giminaičio J. J. Paukščio ir bendrovės nuosavybe. Šioje spaustuvėje buvo išspausdinti tokie istorijos darbai: S. Daukanto „Lietuvos istorija“ (D. 1—2. 1893—1897), J. Šliūpo „Lietuvių tauta senovėje ir šiandien“ (1904), „Latvių tauta kitąkart ir šiandien“ (1900), G. Landsbergio-Zemkalnio „Lenkai ir lietuviai“ (1899). Ypač didelis įvykis buvo S. Daukanto „Lietuvos istorijos“ išspausdinimas (originalus šio veikalo pavadinimas „Istorija žemaitiška“). Jo rankraštį parūpino Peterburgo universiteto privatdocentas ir Mokslių Akademijos bibliotekininkas E. Volteris. Darbą parengė spaudai ir korektūrą skaitė „Vienybės lietuvininkų“ redaktorius poetas J. Anziulaitis-Kalnėdas ir Plimuto klebonas, spaudos darbuotojas ir poetas A. Burba.

²³ Vienybės lietuvininkų 25 metų sukaktuvių jubiliejus. (1886—1911). — Bruklinas, 1911, p. 32—37, 65—69, 76, 211—218.

²⁴ Grincevičius C. Amerikos lietuvių organizacijos. Savišalpos draugijos ir jų konstitucijos. — Tautos praeitis (Čikaga), t. 1, kn. 2, 1960, p. 253, su teksto ištrauka.

Iš gamtos mokslų čia išleista S. Matulaičio parengta A. Geikės knyga „Geologija“ (1901), „Kaip žmogus gyvena ant žemės“ (1903), „Chemija“ (1904), „Žemės istorija“ (Žemės istorija“ (1904) ir kt. Iš literatūros kūrinių paminėtini Zemaitės „Paveikslai“ (1899), V. Kudirkos verstas Bairono „Kainas“ (1903), A. Janulaičio knyga „Adomas Mickevychia“ (1902), Vaičaičio „Eilės“ (1903) ir kt. Taigi „Vienybės lietuvininkų“ spaustuvė išspausdino daug ir svarbių knygų.

„Saulės“, arba D. T. Bačkausko, spaustuvė Mahanoj Sityje (Pensilvanijos valstija) pradėjo veikti 1888 m. ir veikė iki 1956 m. Pirmasis „Saulės“ numeris pasirodė 1888 m. liepos 27 d. Spaustuvei po tėvo mirties (1909) vadovavo ir laikraščio, kalendorių ir kitos literatūros leidimą tvarkė jo sūnūs. Nors D. T. Bačkauskas neturėjo didesnio išsilavinimo, vartojo lenkišką rašybą (cz, w, ł), bet JAV lietuviškų knygų „gamintojų“ tarpe buvo vienas iš produktyviausių. Daugiausia jo paties parengtų, išverstų, sudarytų ir „Saulės“ spaustuvėje išėjusių knygų ir lapelių skaičius siekia apie 130. D. T. Bačkauskas beveik kasmet parengdavo „Saulės“ skaitytojams kalendorių, parinkdamas įvairių kūrinių pasiskaitymui. Čia būdavo įdedama naudingų žinių apie JAV lietuvių skaičių, lietuviškas parapijas, laikraščius ir t. t.

D. T. Bačkauskas turėjo publicisto gabumą ir savo leidiniais patraukdavo skaitytojus. Antai 1898 m. „Saulė“ turėjo 7.500 prenumeratorių. J. Sliūpas pažymi, kad per „Saulę“ daugelis išmoko skaityti, o tai buvo svarbu, nes iš Lietuvos atkeliavę dažnai temokėjo paskaityti tik gazdinkas ir litanijas²⁵.

Iš vertingesnių jo vertimų paminėtini J. I. Kraševskio „Kunigas“, V. Lozins-

kie „Surinkti skarbai“ (abi išleistos Plimute „Vienybės lietuvininkų“ spaustuvėje 1887 m.). Dirbdamas „Vienybės lietuvininkų“ redaktoriumi (1886—1888), jis buvo paskelbęs prenumeratą būsimos knygos — arabų pasakų „Tūkstantis naktų ir viena“, tačiau išspausdino ją tik 1893 m. Mahanoj Sityje savo spaustuvėje. D. T. Bačkauskas parengė ir išleido tautosakos rinkinius: „Lietuviškas pasakoris, arba Surinkimas visokių pasakų iš visokių liežuvių: vokiško, angielsko, lenkiško, maskoliško ir nuo lietuvių, apsigyvenusių Amerikoje“, „Mūsų pasakos, arba Surinkimas visokių pasakų“ (abi.1898), „Lietuviškas dainorius“ (1902).

„Garso“ spaustuvė Senandore (Pensilvanijos valstija) veikė neilgai, ir laikraštis „Garsas“ buvo leidžiamas nuo 1892 m. spalio 13 d. iki 1894 m. rugpjūčio 31 d. Jį leido literatas, spaudos darbuotojas ir visuomenės veikėjas T. Astramskas (1853—1921). Šioje spaustuvėje išėjo tik viena knyga — T. Astramsko „Linksma ir liūdna knygelė dėl varguolių“ (1894). Laikraštis „Garsas“, teturėdamas tik apie 200 skaitytojų, negalėjo išsilaikyti, todėl leidėjas bankrutavo, ir spaustuvė nupirko katalikiškos pakraipos visuomenės veikėjas ir knygų leidėjas A. Milukas su J. Ramanasku. Jie Senandore toliau leido katalikišką laikraštį „Garsas Amerikos lietuvių“.

„Lietuvos“ spaustuvė iš pradžių priklausė S. Ragaišiui, A. Steponavičiui ir kitiems. Pirmasis laikraščio numeris pasirodė 1892 m. gruodžio 6 d. Leidėjai, neįstengdami laikraščio leisti, 1893 m. birželio mėn. jį pardavė A. Olšauskui, kuris nuo Nr. 24 laikraštį leido ir redagavo. Tuo laiku spaustuvės vargiai išsilaikydavo iš knygų ir laikraščio leidimo, todėl spaustininkai imdavosi kokio nors pelningo verslo: laivakorčių

²⁵ Sl. J. [Sliūpas J.]. D. T. Bačkauskas. — Laisvoji mintis (Čikaga), 1911, Nr. 16, p. 371.

pardavinėjimo, bankų laikymo ir t. t. Tokiu būdu A. Olšauskas pralobė (tapat milijonieriumi) ir dalį savo pajamų skyrė knygų leidimui, knygyno įkūrimui. Jo vadovaujama „Lietuvos“ laikraščio spaustuvė 1893—1904 m. išspausdino 85 knygas ir lapelius. Ilgus metus (1895—1912) „Lietuvą“ redagavo Varšuvos universiteto auklėtinis, buvęs „Varpo“ redaktorius J. Adomaitis-Sernas (1859—1922). o knygos „Apie žemę ir kitus svietus“ (1896), „Higiiena, arba Mokslas apie užlaikymą sveikatos“ (1897), „Geografija“ (1899, 1902), „Biologija“ (1901), „Etnologija“ (1903) davė lietuviams įvairių mokslų pagrindus.

Reikalingiausia ir populiariausia knyga tuo metu buvo leksikografo A. Lalio „Lietuviškos ir angliškos kalbos žodynas“ (1903). „Jo dėka Amerikos išeiviai Amerikoje išmoko anglų kalbos“²⁶, — rašo P. Jurgėla (Jurgelevičius). Jis nurodo, kad žodyno parengimas ir išspausdinimas leidėjui brangiai kainavo. Todėl, norėdamas nors kiek kompensuoti nuostolius, A. Olšauskas išleido knygų grynai biznio reikalams. Antai jo „Naujausias lietuviškas sapnininkas“ susilaukė net 7 leidimų²⁷. Deja, tėra išlikęs tik vienas jo egzempliorius, todėl neįmanoma atsekti metų, kada jis pasirodė.

Iš istorijos darbų čia išleista „Istorija Suvienytų valstijų Amerikos“ (1896), A. Olšausko „Istorija Chicagos lietuvių, jų parapijų ir kn. Kriauciūno prova su laikraščiu „Lietuva“ (1900), J. Sliūpo „Lietuvių pratėviai Mažosioje Azijoje“ (1899), iš dramos veikalų — istorinė J. Slovackio drama „Mindaugis, Lietuvos karalius“ (1900), V. Smočinio „Pagirėnų gobtuvės“ (1900).

Glaudžius ryšius A. Olšauskas užmezgė su tautosakos rinkėju J. Basanavičiumi ir išleido jo knygas „Iš gyvenimo vėlių bei velnių“ (1903), „Lietuviškos pasakos įvairios“ (D. 1—3, 1903—1904).

„Lietuvos“ leidykla ir spaustuvė davė nemažą lietuviškų knygų produkciją. Tai buvo viena iš rimčiausių knygų leidyklų, įnešusi svarų indėlį į lietuvių kultūrą. J. Sliūpas taip įvertino šios spaustuvės reikšmę: „Be A. Olšausko spaustuvės ir lietuviybės meilės lietuvių tauta (ypač Šiaurės Amerikoje) būtų toli atsilikusi nuo bendrosios pažangos“²⁸.

„Garso Amerikos lietuvių“ spaustuvė 1894 m. pirko A. Milukas ir J. Ramanauskas iš subankrutavusio leidėjo. Šis katalikiškas laikraštis ėjo nuo 1894 m. spalio 2 d. iki 1899 m. rugpjūčio 3 d. Leidimo vietos keitėsi. Iki 1898 m. gegužės 19 d. (iki Nr. 20) jis buvo spausdinamas Senandore, nuo gegužės 30 d. iki spalio 31 d. (Nr. 21—43) — Mainersvilyje, nuo lapkričio 17 d. iki 1899 m. rugpjūčio 3 d. (Nr. 44—1899, Nr. 30) — Elizabete. J. Ramanauskui pasitraukus, 1895 m. prie leidėjo prisidėjo kunigai P. Abromaitis ir J. Žilius. Nuo 1896 m. birželio mėn. spaustuvė perėjo A. Miluko suorganizuotos „Garso“ spaudos bendrovės („Garsas“ Publishing Co) nuosavybėn. Perkėlus laikraštį į Elizabetą, laikraštį leido nauja bendrovė — kunigai B. Žindžius, A. Kaupas, J. Kaulakis ir M. Sedvydis. Daug pasidarbavo, leisdamas knygas ir laikraščius, įkūrėjas A. Milukas. Jis 1897—1898 m. redagavo „Garsą Amerikos lietuvių“, nuo 1897 m. sumanė ir redagavo laikraščio literatūros ir mokslo priedą „Lietuviškas knygynas“²⁹. A. Miluko išleisti leidiniai,

²⁶ Jurgėla (Jurgelevičius) P. Antano Olšausko gyvenimo apžvalga ir nuopelnai lietuvių tautai. — Kn.: Antanas Olšauskas ir „Lietuva“. Sodas, 1934, p. 17.

²⁷ Ten pat, p. 17.

²⁸ Sliūpas J. Antanas Olšauskas. — Kn.: Antanas Olšauskas ir „Lietuva“. Sodas, 1934, p. 28.

²⁹ Mingėla V. Kun. Antanas Milukas. — Detroitas, 1962, p. 183.

kuriems jis paskyrė savo lėšas ir gyvenimą, aukštai jį iškėlė virš jo luomo žmonių, įrašė jo vardą į emigrantų kultūros ir spaudos istoriją.

Si spauštuvė išleido apie 30 leidinių. Tarp jų A. Miluko ir A. Burbos iniciatyva pasirodžiusius K. Donelaičio „Raštus“ (1897), M. Valančiaus „Žemaičių vyskupystę“ (1897), V. Slekio apsakymą „Rinkimas vaito“ (1897, 1902). Iš verstinės literatūros čia išleista A. Mickevičiaus „Baltasis karžygyss“ (1897), H. Senkevičiaus apysaka „Duonos ieškotojai“ (1897), F. Bernatovičiaus apysaka „Pajauta“ (1898), M. Rodzevičuvnos „Anima Vilis“ (1898).

„Nauja gadynė“ — laisvamaniškas, o į pabaigą anarchistiškas laikraštis ėjo 1894—1896 m. Jis buvo spausdinamas Maunt Karmelyje, Senandore, o nuo 1895 m. rugpjūčio 29 d. — Skrantone (Pensilvanija). Laikraštis laikėsi antikerikalinių pozicijų, todėl sukeldavo polemiką kituose to meto laikraščiuose³⁰. Skrantone 1895—1896 m. buvo išspausdinti 5 spaudiniai. Tarp jų poeto, vertėjo, „Naujos gadynės“ redaktoriaus S. Homolickio knyga „Ką turime veikti dėl mūsų išganymo“ ir dvi jo verstos knygos. Šioje spauštuvėje išėjo J. Sliūpo versta antireliginė knyga „Gyvenimas Jezaus Kristaus“ ir jam priskiriamas satyrinis pamfletas „Prisakymai bažnyčios šventos“.

„Kardo“ spauštuvė Baltimorėje priklausė V. Karaliui. Jis leido iliustruotą ateistinį laikraštį „Kardas“, kuris ėjo 1896—1898 m. „Karde“ savo straipsnius ir korespondencijas spausdino V. Karalius, J. Laukys, J. Sliūpas, V. Dembskis, M. Jankus, V. Kalvaitis ir kt. Ateistinė mintis tuo metu nebuvo dar populiarė, todėl V. Karalius skundėsi: „Vargiai kuris iš lietuviškų laikraščių turėjo tiek priešų kaip „Kardas“.

1898 m. V. Karalius leido savarankišką „Kardo“ priedą „Galybė“. „Kardo“ spauštuvėje išėjo šios knygos: V. Karaliaus „Krituliai, šviesos ir abrozai“, išleista Bevardžio slapyvardžiu (1896), V. Karaliaus išversta G. Makdonaldo knygutė „Inrankiai šventos inkvizicijos“ (1897). Čia buvo išspausdintos dvi J. Sliūpo knygos: „Lietuvystės praeitis, dabartis ir ateitis“ (1897) ir antrasis knygos „Išganymas vargdienio“ leidimas (1897).

„Kardo“ spauštuvės veikla tęsėsi tik pusantrų metų, ir ji išleido tik 9 knygas, bet jos atliktas darbas svarbus ir reikšmingas. V. Karalius, pasikvietęs į talką pažangius žmones, platino ateistinę mintį, švietė lietuvius. Jo ir jo bendradarbių veikla davė pradžią laisvamanių minties plėtojimui.

„Bažnyčios tarno“ spauštuvė. Kunigas P. Saurusaitis, klebonavęs Voterberyje (Konektikoto valstija) 1898—1919 m., pirkto iš kunigo J. Žebrio laikraščio „Rytas“ spauštuvę ir joje toliau leido „Rytą“, o nuo 1898 m. gruodžio mėn. iki 1904 m. — „Bažnyčios tarną“. Voterberyje veikusi spauštuvė knygoose nurodyta įvairiai: J. Didinskio spauštuvė, „Bažnyčios tarno“ spauštuvė ir Lietuviškas spauštuvė. Čia buvo išspausdintos P. Saurusaičio knygos: „Lekcija I. Sutrumpytas lietuviškas kalbomokslis“ (1890), „Sutrumpytas angliškai lietuviškas žodynelis“ (1899), „Lengvos lekcijos angliškai ir lietuviškai“ (1900), „Sutrumpytas lietuviškai angliškas žodynelis“ (1900), taip pat keletas jo parengtų ir išverstu tikybinio turinio knygelių, draugijų įstatų. Čia pasirodė A. Jocio versta L. Tolstojaus knygelė „Kuomi žmonės gyvena?“ (1900), J. Griniaus išversta drama „Teatrališkas perstatymas „Genovaitė“ ir kt. Iš viso lietuviška spauštuvė Voterberyje 1898—1904 m. išleido 16 spaudinių.

³⁰ Milukas' A. Spaudos laisvės ir Amer. liet. organizuotės sukaktuvės. 2-asis leid. — Filadelfija, [1929], p. 336—339.

A. Miluko spaustuvė. Iškėlus „Garsą Amerikos lietuvių“ iš Senandoro, A. Milukas įsigijo spaustuvę ir 1898 m. joje išspausdino: 1) savo paties įkurto pirmojo lietuvių mokslo žurnalo „Dirva“ pirmąjį numerį, kuris skirtas S. Daukantui — „Medega Simano Daukanto biografijai“ ir 2) reklaminį leidinį prieš pasirodant „Dirvai“. Tolesnis spaustuvės likimas nežinomas. Kituose „Dirvos“ numeriuose nurodyta V. Šlekio spaustuvė³¹.

Susivienijimo lietuvių Amerikos spaustuvėje (Plimute, 1901—1902 m. Pitstone), kurioje buvo spausdinamas jo organas „Tėvynė“, buvo išleista 13 knygų. Daugiausia čia spausdino savo parengtas knygas „Tėvynės“ redaktorius J. Žilius: „Vertimai iš Mickevčiaus“ (T. 1—2, 1899), biografinė apybraiža „Kun. A. Burba“ (1898), iš pradžių išspausdinta „Tėvynės“ skiltyse, o paskui išleista ir atskirai pirmoji JAV lietuvių istorija „Lietuviai Amerikoje“ (1899, faktiškai 1902) ir jo etnografinis tyrinėjimas „Gudai ir lietuviai“ (1900). Kitų autorių paminėtinos tokios knygos: A. Vilkučiaičio išversta L. Tolstojaus drama „Prilips ožys galą liepto“ (1899, faktiškai 1902) ir jo etnografinis kėlė „Petras Zemaitis“ (1900), be to, keletas draugijų įstatų. Nors šios spaustuvės knygų produkcija nedidelė, bet čia išleista gerų grožinės literatūros ir istorijos knygų.

V. Šlekio (M. J. Stagar) spaustuvė, įkurta 1898 m. Senandore, davė nemažą knygų produkciją. Kadangi V. Šlekys nuo 1903 m. ėmė leisti socialistišką laikraštį „Darbininkų viltis“, tai 1903—1904 m. knygose yra pažymėta „Darbininkų vilties“ spaustuvė. Įskaitant „Dirvoje“ išspausdintas knygas ir atspaudus kaip atskirus leidinius, jų susidarė apie 70. Tai viena rimčiausių lietuviškų leidyklų JAV. V. Šlekys spausdino A. Miluko sumanytą ir leidžiamą

pirmąjį lietuvių mokslo žurnalą „Dirva“. „Dirvoje“ buvo išspausdintos šios J. Basanavičiaus knygos: „Lietuviškai-trakiškos studijos“ (1898), „Lietuviškos pasakos“ (D. 1—2, 1898—1902), „Medega mūsų tautiškai vaistinykystai“ (1898) ir „Ūžkabalių dainos“ (T. 1—2, 1902). Čia po Burbos mirties buvo išleisti jo „Proziški raštai“ (1899), T. 1—2 (1900—1901), čia savo kūrinius ir vertimus spausdino A. Milukas, J. Žilius, J. Kaulakis, A. Kaupas ir kt. to meto spaudos darbuotojai. V. Šlekys išspausdino ir keletą paties parengtų ir išverstų knygų, jų tarpe lenkų rašytojo H. Senkevičiaus romaną „Quo vadis“ (T. 1—2, 1904). Šioje spaustuvėje išspausdinta P. Vileišio, A. Pabrėžos, A. Tatarės, M. Valančiaus, Satrijos Raganos knygų. Darbų apimtimi V. Šlekio spaustuvė nepasivijo „Vienybės lietuvininkų“ ir „Lietuvos“ spaustuvių, bet leidinių rimtumu joms nė kiek nenusileido.

„Kataliko“ spaustuvėje, įkurtoje 1899 m. ir gyvavusioje iki 1904 m., buvo išspausdinta apie 20 knygų. Tarp jų: Sv. Martyno teatro draugijos Čikagoje „Konstitucija“ (1899), Sandaros lietuvių katalikų Amerikoje „Instatai ir tiesos“ (1901), J. Stepolionytės dramos „Išgama“ (1904) antrasis leidimas, J. Šliūpo parengtas žemėlapis „Lietuva XIX šimtmetyje“ (1904). Kurį laiką redagavęs „Kataliką“, V. S. Jokūblynas parengė „Lietuvišką sieninį kalendorių ant 1903 m.“ (1902), išvertė apysaką „Našlaičiai“ (1904) ir pasaką „Užkeikta mergelė“ (1903). Kitas redaktorius P. Tumasonis (1904—1916) išleido „Naują chrestomatiją dėl lietuviškų mokslainių Amerikoje“ (D. 1, 1904), išvertė apysaką „Užkeikto urvas“ (1904). Ypatingos vertės knygų čia neišleista. „Ateities“ spaustuvė Pitsburge išspausdino P. Krapotkino „Atsišaukimą į jaunuosius“ (1901), raginantį telktis

³¹ *Pranaitytė J. Kun. A. Miluko darbuotė. (1890—1930). — Filadelfija, 1931, p. 39.*

į kovą prieš skriaudėjus. Laikraštis „Atėitis“, „Susivienijimo lietuvių laisvamanių“ organas, ėjo labai trumpai 1900—1901 m., todėl tespėta išleisti tik 4 leidiniai.

Katalikiško laikraščio „Žvaigždės“ spaustuvė 1901—1903 m. veikė Bruklinė, o 1903 m. A. Milukas, nupirkęs ją iš leidėjo, perkėlė į Senadorių, ir ji tapo „Lietuvių katalikų spaudos bendrijos“ nuosavybe. „Žvaigždė“ ėjo iki 1944 m. 1901—1904 m. ši spaustuvė išspausdino apie 20 knygų. Tarp jų J. Balvočiaus didaktinę apysaką „Jonukas Karklynas eina Lietuvos pažintų“ (1903), A. Jakšto knygą „Vienybė ar separatizmas?“ (1904), K. Pakalniškio apysaką „Mokytoja“ (1904), J. Snapščio-Margalio dramą „Mūsų bajorai“ (1904), taip pat nemaža religinio turinio knygų. Svarbiausias čia išspausdintas veikalas — tai pirmasis lietuviškas romanas — V. Pietario „Algimantas“ (T. 1—2, 1904).

S. Valasko, arba S. Valasko ir bendrovės sp., arba Brolių Valaskų (Stasio ir Mykolo), spaustuvė veikė Čikagoje

1903—1904 m. Jos išleistų knygų kiekis nedidelis — apie 10 knygų. Tarp jų poeto K. Aleknavičiaus „Pasakų, pritikimų, veselių ir giesmių“ antrasis leidimas (1904), J. Didinskio „sutaisytos“ „Tikrosios dainos“ (1904), taip pat paties leidėjo S. Valasko surinktos, o iš dalies paties sukurtos „Vabalnikėnų dainos“ (1904) ir „Vadovas, arba Mažas žodynelis lietuviškos ir angliškos kalbos“ (1904). Yra išleista ir menkaverčių burtų, monų ir pan. knygelių bizniui pagerinti.

Kitos spaustuvės. Po vieną kitą knygą išspausdino M. Mockaus spaustuvė Detroite, „Darbininko“ spaustuvė Senandore, K. V. Gedemino spaustuvė Dėrėjuje, „Kūrėjo“ spaustuvė Čikagoje, „Lietuvio“ spaustuvė Filadelfijoje, A. Žvingilo spaustuvė Bostone ir kt. Yra keletas knygų, išspausdintų lenkiškos arba angliškose spaustuvėse. Tai daugiausia angliakasių susivienijimo arba draugijų įstatai. Tačiau jos sudaro nedidelę visos produkcijos dalį. Kai kurių spaudinių leidimo vietos nepavyko išaiškinti.

Per trisdešimt metų JAV lietuviškas knygas spausdino apie 30 spaustuvių. Tačiau tik 10 spaustuvių davė pagrindinę knygų produkciją. Jos išspausdino nuo 11 iki 150 knygų ir lapelių.

Pagal Lietuvos TSR knygų rūmų rengiamo spaudai „Lietuvos TSR bibliografijos“ knygų serijos antrojo tomo, apimančio 1862—1904 m., duomenis, JAV išspausdino tik šeštadalį visos knygų produkcijos. Mat JAV spaudiniai pasirodė gerokai vėliau negu 1862 m. Pirmasis leidinėlis „Giesmė“ („Viešpaties savo šaukiuosi...“) datuojamas 1874 m. (spaustuvė nežinoma). Vis dėlto JAV buvo išleista svarbių literatūros (K. Donelaičio, Zemaitės, M. Peč-

kauskaitės-Satrijos Raganos ir kt.) kūrinių ir istorijos (S. Daukanto, J. Šliūpo ir kt.) veikalų. Pažymėtina, kad religinės literatūros išleista palyginti nedaug — apie 6% viso JAV lietuviškų knygų skaičiaus. Ypač svarbu nurodyti, kad JAV spaustuvių produkcija buvo skirta ne tik emigrantams. Antai Tėvynės mylėtojų draugija pusę savo leidinių tiražą skirdavo platinti Lietuvoje. Sunkus buvo JAV knygų kelias į Lietuvą. Tik tautosakos, grožinės literatūros, religinio ir pan. turinio knygas caro cenzūra kartais leisdavo įvežti. Net panaikinus spaudos draudimą, kai kurios knygos, pavyzdžiui, P. Vaičiūčio „Eilės“, buvo uždraustos siųsti į Lietuvą.

va. JAV leidiniai pasiekdavo daugiausia kontrabandos keliu ir suvaidino teigia-

mą vaidmenį kovoje prieš spaudos draudimą.

LTSR knygų rūmai

Prierašas. Atidavus straipsnį spaudai, buvo surasta dar viena M. Tvarausko leista knygelė — J. J. Mikaičio eilėraštis pavadinimu „Dovanai aukoju klekvienam lietuviui šias nau-

Įteikta 1980 m. balandžio mėn.

jausias eiles „Kur mūs turtas, kur?!“ Ji datuotina apie 1903—1910 m. Zr. Gargasaitė D. Dar vienas M. Tvarausko leidinys.— Gimtasis kraštas, 1982, vas. 14.

ЛИТОВСКИЕ ТИПОГРАФИИ В США (до 1904)

ДАЛЯ ГАРГАСАЙТЕ

Резюме

В статье дается краткий обзор деятельности литовских типографий в США. За тридцать лет возникло немало литовских типографий, которые в общем за 1874—1904 г. напечатали около 700 книг и листовок. Самыми продуктивными являются типографии газ. «Венибė лєтувнинку» в Плимуте, газ.

«Сауле» в Маханой Сити (обе в штате Пенсильвания) и газ. «Летува» в Чикаго (штат Иллинойс).

Продукция литовских типографий только частично предназначалась для эмигрантов. Часть ее отсылалась в Литву, где с 1864 по 1904 г. запрещалось печатание литовских книг латинским шрифтом.

LITHUANIAN PRINTING-HOUSES IN THE USA (till 1904)

DALIA GARGASAITĖ

Summary

In the article there is a short review of the Lithuanian printing-houses activities in the USA. In 30 years a lot of p.-h. were founded. They printed on the whole during 1874—1904 years about 700 books and leaflets. The most productive of them were p.-h. of the newspaper „Vienybė lietuvninkų“ in Plymouth, „Saulė“ in

Mahanoy City—both Pa., also the newspaper „Lietuva“ in Chicago, Ill. The production of lithuanian p.-h. was destined for emigrants only partly. The part of circulation was sent to Lithuania, where since 1864 till 1904 years there was suppressed printing in Roman characters.